

КНЯЗЬ КОСТЯНТИН ОСТРОЗЬКИЙ - ФУНДАТОР ОСТРОЗЬКОГО КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО ЦЕНТРУ

Сахарчук Тарас

Факультет прикладної математики, 3 курс, КП-41

Костянтин Острозький – один із найбагатших і найвпливовіших політичних та культурних діячів свого часу, один із небагатьох, хто, не зважаючи на всі намагання католиків нав'язати свою віру, залишився православним. За свідченням сучасників-іновірців, він був "настільки набожним у своїй грецькій вірі, що русини вважали його святим".

Князь Острозький відчував, що в душі він русин, частина свого народу і ланка довготривалого ланцюжка київських князів. Він намагався зберегти традиції своїх предків і піклувався про свою Батьківщину. Саме завдяки йому була надрукована перша слов'яномовна Біблія, багато зроблено для Києво-Печерської лаври, створена ним Острозька академія стала першою вищою школою в Східній Європі. Серед вихованців Острозького такі видані діячі української історії, як Северин Наливайко, Петро Конашевич-Сагайдачний, відомі письменники-полемісти Герасим і Мелетій Смотрицькі, першодрукар Івана Федоров та багато інших.

Пріоритети у діяльності В.-К. Острозького

Багато історичних фактів дають підстави говорити, що князі Острозькі мали кілька основних пріоритетів у своїй діяльності. По-перше, приділяли велику увагу обороні українських земель від татар. З цією метою будували укріплення, замки, засновували міста, що ставали фортецями. По-друге, Острозькі надзвичайно велику увагу приділяли Православній Церкві як опорі їхнього князівства. Виступали фундаторами храмів, монастирів, давали на їхні потреби гроші і землі. Один із представників династії Острозьких, Федір, упокоївся в Києво-Печерській лаврі і вважається православним святим. По-третє, ці князі шанували культуру, зокрема, культуру книжну. У їхніх володіннях переписувалися книги.

Всі ці моменти були притаманні й діяльності князя Василя-Костянтина. У молоді роки йому довелося вести складну боротьбу за величезний спадок свого батька. Завдяки виваженій та умілій політиці й хорошим дипломатичним здібностям, на середину 70-их рр. XVI ст. в своїх руках В.-К Острозький сконцентрував величезні володіння, які охоплювали велику частину території сучасної України. Йому належала третина земель історичної Волині, 14 міст і більших поселень з округами на Київщині, 8 – на Брацлавщині, 4 – на Галичині, 32 – на території Польщі. Прибуток князя у період його найбільшої могутності становив близько 10 мільйонів

золотих у рік, що є величезною на той час сумою. В.-К. Острозького вважали найбагатшою людиною не тільки тодішньої Речі Посполитої, а й усієї Європи. Його статки дозволяли виставити військо чисельністю 15-20 тис. чоловік. Не кожен європейський правитель мав змогу дозволити мати собі таку армію в той час.

Двір В.-К. Острозького багато в чому нагадував інституцію незалежного правителя. У його резиденціях в Дубні й Острозі перебувало близько двох тисяч слуг, здебільшого молодих людей. Для них це була своєрідна школа управління, де вони набували потрібного досвіду. Пізніше ці люди ставали до служби в надвірному війську, канцеляріях, їх призначали управителями маєтків, опинялися вони й на церковних становищах.

Захист та розвиток українських земель

Велику увагу, як і його батько, В.-К. Острозький приділяв обороні земель від татарських наїздів. Князь власним коштом утримував кількатисячний загін вершників для оборони від татар. Він неодноразово в 70-90 рр. успішно відбивав напади ординців. Саме в обороні українських земель В.-К. Острозький виявив неабиякі військові і дипломатичні здібності, а його боротьба проти «поган» була високо оцінена в тогочасних хроніках та поетичних творах. Відомий хроніст О.Гваньїні назвав його «великим оборонцем руських та подільських країн від поганих», відзначаючи, що з «поганими він через своїх старост чимало й мужньо воював, посилаючи проти ворогів і двір свій, і шляхту, і бояр». Завдяки коштам князя було засновано чимало міст і замків, передусім на Київщині та південно-східній Волині. Водночас велику увагу В.-К. Острозький приділяв економічному й адміністративному розвитку міст, надавав їм торгові привілеї. Багато із міст завдяки старанням князя отримали магдебурзьке право.

Завдяки сприянню В.-К. Острозького були збудовані замки на межі з Диким полем – у Переяславі, Білій Церкві, Богуславі. Це сприяло більш інтенсивній колонізації українцями нинішніх центрально-українських земель. Сам же князь неодноразово рятував Київ від татарських наїздів. Навіть давав чималі суми грошей татарським ординцям, щоб вони не руйнували це місто. Будучи з 1559 р. київським воєводою, В.-К. Острозький зробив багато як для відродження Київської землі, так і Києва, котрі в XVI ст. були відкриті для татарських нападів і лежали в руїнах.

Чимало зробив князь для культурного розвитку Києва, зокрема, такого його культурно-релігійного осередку, як Києво-Печерська лавра. Вихованці двору князя В.-К. Острозького (Єлисей Плетенецький, Мелетій Смотрицький, П.Конашевич-Сагайдачний та інші) продовжили справу

свого патрона по культурному відродженню Києва. Завдяки Є.Плетенецькому Києво-Печерська лавра перетворилася в потужний релігійно-культурний осередок зі своїм науковим гуртком та друкарнею. А П.Конашевич-Сагайдачний та М.Смотрицький стояли біля початків Київського братства й Київської братської школи, в якій зараз вбачають предтечу Києво-Могилянської академії. Отже завдяки діям князя українські землі в кінці XVI ст., будучи хоча б частково захищені від татарських нападів, отримали змогу відносно нормально розвиватися як у плані господарському, так і культурному. Саме в таких умовах стало можливим українське відродження кінця XVI – початку XVII ст., поява Острозької академії, друкарні при ній, Острозької Біблії, розвиток полемічної літератури.

В.-К. Острозький, виступаючи покровителем православ'я в Речі Посполитій, чимало уваги звертав на розбудову церковних структур. Не лише був фундатором численних церков, монастирів, а й виношував амбітний план створення патріархату на українських землях. На жаль, цей план йому так і не вдалося реалізувати. Хоча саме завдяки його діяльності вдалося зберегти православ'я в Україні та Білорусії.

Князь і в господарському, й політичному, і культурному та церковному аспектах творив незалежну державну структуру. І хоча визнавав зверхність над собою короля Речі Посполитої, проте часто повадився незалежно. Навіть у листах писав «Ми, Костянтин, з Божої ласки князь на Волині». У той час так себе іменували суверенні правителі.

Заснування Острозького культурно-освітнього центру

На зламі XVI і XVII століть провідним інтелектуальним центром України було волинське місто Острог. Цей науковий та ідеологічний осередок називали тоді «українськими Афінами». Саме тут у 1576 році з ініціативи князя Василя-Костянтина Острозького було засновано школу, що на той час мала найвищий освітній рівень з-поміж усіх східнослов'янських навчальних закладів.

В історії академії можна виразно окреслити три періоди. Перший із них — час становлення (1576—1586). Він характеризується різким інтелектуальним спалахом. Уже в перші роки свого існування академія стає унікальним культурно-освітнім центром зі створеним у ній видавництвом. До праці у закладі залучалися діячі різних конфесій — Герасим Іван Федоров, Смотрицький, греки Імануїл Мосхопулос, Євстахій Нафанаїл та Діонісій Раллі, Симон Пекалід, протестанти українець Мотовило та білорус Андрій Римша.

Наступний період діяльності академії (1587—1620) характеризується найвищим її розквітом. До Острога прибували видатні особистості —

українці і чужоземці з багатим європейським науковим та педагогічним досвідом. Українець Купріян навчався в Падуї та Венеції, Ісакій Борискович — в Александрії. З вихованців Падуанської академії вирізнялися греки Никифор Кантакузин і Кирило Лукаріс. Взаємовигідні культурні зв'язки з монастирями Афона були налагоджені ще в 70-х роках XVI століття. Туди мандрували Іван Вишенський, Ісакій Борискович. Водночас афонські ченці приходили до Острога по місцеві видання, постачаючи друкарні потрібні рукописи.

Острозька академія стала першою вищою школою в Східній Європі. Тут давалася не лише добра філологічна освіта, вивчалися сім вільних мистецтв, а й відбувалися богословські студії, які в той час, власне, й розглядалися як ознака вищої школи. Саме її вихованець Мелетій Смотрицький уклав граматику старослов'янської мови, яка справила величезний вплив на розвиток філологічної науки в східно- й південнослов'янських народів.

Найяскравіша згадка про Острозьку академію викладена у передмові до Острозького букваря 1578 року. Розповідається про те, що засновник академії і друкарні Василь-Костянтин Острозький зібрав у місті свого діда знавців грецької, латинської і руської мов. Принцип тримовності згодом успадкували Львівська братська школа та Києво-Могилянська академія.

Співпраця видатних людей академії поступово наводила їх на думку про необхідність пошуків альтернативного щодо Заходу і православного Сходу культурного розвитку, такого шляху, який би синтезував здобутки візантійсько-руської духовності з трансформованими на вітчизняних теренах елементами духовного життя інших культур. Острозькі книжники вперше в історії української думки обережно підійшли до здійснення такого синтезу, поєднуючи його з українською та грекофільською орієнтаціями.

Велике значення мала закладена князем Острозька друкарня, що стала першою друкарнею на українських землях, діяльність якої мала постійний і систематичний характер. Поряд із Острозькою Біблією, «королевою українських книг», у ній побачили світ чимало різних видань — підручників, богослужбових книг, богословських і полемічних творів.

Щодо Острозької Біблії, у видання якої В.-К. Острозький вклав чимало коштів та особистих зусиль, то це було не просто перше слов'яномовне видання повного корпусу біблійних книг, а й перше в Європі критично-наукове видання Біблії, укладене на основі різних текстів. Текст Острозької Біблії у дещо зміненій редакції був покладений в основу т.з. Первопечатної та Єлизаветівської Біблій, виданих у Росії. І до сьогодні він виступає як канонічний текст Біблії, котрий визнає Російська православна

церква. Також Острозька Біблія перевидавалася українськими греко-католиками в Почаєві та Перемишлі.

Унікальність Острозької академії І.Мицько вбачає у виробленні такого типу національного вищого учбового закладу православного спрямування, який поєднав в собі «українсько-візантійські традиції та певні досягнення європейської педагогіки і науки», у подоланні в Острозі монополії Церкви в українській освіті – створенні «вперше в Україні світської публічної школи», залученні до співпраці в Острозькому культурно-освітньому центрі «діячів різних конфесій, ідеологічних і політичних орієнтацій». На думку історика, «порівняно високий інтелектуальний рівень академії втримувався насамперед завдяки співпраці з нею іноземних діячів та посиленню міжнародних контактів», адже «в жодному з культурно-ідеологічних центрів України XVI-XVII ст. не перебувало стільки впливових, здебільшого високоосвічених особистостей православного Сходу та Балкан». У Острозі з другої половини 1590-х рр. завдяки об'єднанню блискучих інтелектуальних сил України та з-поза її меж «сформувалася перша наукова установа України (філологічного профілю), постало найпотужніше тогочасне українське видавництво».

Протягом 60-річного існування Острозької академії (1576—1636 рр.) її випускниками стали, за найскромнішими підрахунками, понад 500 осіб. Серед них — відомі вчителі, літератори, друкарі, проповідники. Навіть на основі тих нечисленних даних, що збереглися, можна стверджувати, що більшість відомих українських і білоруських діячів кінця XVI початку XVII століть були пов'язані з Острогом. А саме заснування Острозького колегіуму як слов'яно-греко-латинського закладу засвідчило перехід до нового етапу культурного синтезу.

Різнобічні погляди на діяльність В.-К. Острозького

Проте багато заслуг князя Костянтина Острозького не були оцінені в повній мірі. Чому так? Не останню роль у цьому відіграли століття нашої бездержавності, те, що в нашій свідомості і сприйнятті минулого переважає т.з. «народницьке бачення», яке в багатьох моментах протистоїть державницькому. Через це часто ігноруємо діяльність української еліти, а зосереджуємо увагу на діяльності «народних мас».

Діяння В.-К. Острозького не знайшли належної оцінки в українській «народницькій» історіографії. Показовими в цьому плані є міркування М.Грушевського. Цей видатний історик, незважаючи на прагнення бути об'єктивним, заангажовано відносився до особи В.-К. Острозького. «Острозький епізод в історії духовного життя XVI століття» вважав «ефемерним» та «недовговічним». Пояснення цього знаходив у особистих

властивостях К. Острозького. На думку М.Грушевського, князь був типовим представником українського магнатства XVI ст., для якого приватні інтереси стояли вище публічних. Та навіть у приватних справах В.-К. Острозький “не показував енергії, рішучості, ініціативи”. Така його вада виявилась навіть у тій царині, де він зробив найбільше – культурно-релігійній. До «врожденного індивідуалізму», «дріб’язковості і слабкості характеру» прилучались зв’язки В.-К. Острозького з польською і литовською аристократією та культурою, що ще більше унеможливлювало тверду і послідовну його позицію в питаннях культурно-національної політики .

Подібний погляд на В.-К. Острозького, як і загалом на представників української аристократії, отримав продовження в історіографії радянській. Українські радянські історики намагалися не звертати увагу на особу князя та його діяльність. Зрештою, таке звертання розцінювалося як неактуальне, а то й небажане. Якщо ж виникало питання про «острозький період» у розвитку української культури (а його важко було оминати), то акцент робився на особі першодрукаря Івана Федорова (Федоровича).

Та все ж були спроби подивитися на особу князя більш різнобічно і більш об’єктивно оцінити його діяльність як у сфері політичній, так і культурній. Свого часу високу оцінку діяльності В.-К. Острозького дав І.Я. Франко. У одній із своїх робіт зауважив наступне: “Рід князів Острозьких відіграв дуже важливу роль в історії Південної Русі XV-XVI ст., а особливо визначилися в нім два незвичайні мужі: князь Костянтин Іванович Острозький, від р. 1513 каштелян віленський, а від 1522 воєвода троцький, що вмер р. 1530 і визначився як незвичайний свого часу войовник та “підпора Речі Посполитої”..., як назвав його король польський Зигмунт I у привілеї з р. 1518, і його наймолодший син Василь Костянтинович Острозький, що був одним із головних двигачів національного життя Південної Русі в другій половині XVI ст.”.

Високої думки про В.-К. Острозького був також І.Огієнко. Основну увагу він приділяв релігійно-культурній діяльності князя та захисту ним православ’я. І.Огієнко вважав, що «Діяльність Острозького була дуже широка і сильно корисна, бо справді реально рятувала український народ”. Підкреслив, що князь зумів сконцентрувати в Острозі “всіх видатних вчених», яких він поставив «на працю у своїй академії, у своїй друкарні, або на працю перекладів з чужих мов, або виготовлення біблійних текстів”.

Лише останнім часом ситуація поступово змінюється. Українські історики починають приділяти увагу соціальним елітам також.

Висновок

В.К.Острозького називали "некоронованим королем Русі" за величезні володіння і чималі статки. Але свої кошти він витрачав на благо всього народу. Князь, маючи величезний економічний і військовий вплив, твердо відстоював українські і православні цінності. Польським шляхтичам не залишалося нічого іншого, як рахуватися з його думкою. Князь вніс величезний вклад в розвиток культури і духовності України. Він був оборонцем своїх земель, своєї віри та культури.

Князь був великим шанувальником та покровителем освіти, науки і мистецтва України. Він заснував першу вищу школу в Східній Європі - Острозьку академію. При академії була започаткована друкарня. Саме в цій друкарні працював славнозвісний Іван Федоров, який випустив перший східнослов'янський "Буквар", "Апостол" - першу друковану книжку в Україні - та "Острозьку Біблію".

Від самого заснування острозької академії відводилась відповідальна політична роль: протидіяти колонізаторському впливові на українську та білоруську молодь католицько-єзуїтських учбових закладів. Тому в навчальному процесі багато уваги приділялося вихованню в учнів почуття патріотизму, любові до культури, мови, традицій свого народу.

Школи, які засновували або реорганізовували вихованці академії, мали велике значення у поширенні освіти серед народу, у підготовці наступного покоління просвітителів.

Список використаних джерел

1. «Українські Афіни». Острозький культурний феномен середньовіччя // [Електронний ресурс] Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/ukrayinski_afini_ostrozkiy_kulturniy_fenomen_seredno_vichchya.html
2. Внесок української інтелігенції в розвиток освіти й наукових знань // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://blogs.korrespondent.net/blog/2340/3424653/>
3. Князь Василь-Костянтин Острозький – Великий українець // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.oa.edu.ua/ua/important/velikiy>
4. Василь-Костянтин Острозький як політичний і культурний діяч // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Kraluk06.htm>